

FRONTNAPLÓK A DON-KANYARBÓL, 1942–1943

Szerkesztette és a naplókát sajtó alá rendezte: Molnár András
A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Szabó Péter

(Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1992. 129 o.)

Ötven esztendővel ezelőtti események elevenednek meg az olvasó előtt, ha kezébe veszi a Zala Megyei Levéltár legújabb kiadványát, mely a Frontnaplók a Don-kanyarból, 1942–1943 címet viseli. A kis kötet *Molnár András* levéltáros-történész és *Szabó Péter* hadtörténész kitaró és alapos feltáró munkájának eredményeként állít emléket az 1942-ben a keleti hadszíntérre kivonult zalai honvédeknek, azoknak, akik közül 1943 tavaszán csak minden ötödik térhetett vissza szülőföldjére, otthonába.

A zalai honvédek a magyar 2. hadsereg katonáiként, a nagykanizsai 9. könnyű hadosztály alakulatainak állományában harcolták végig az emlékezetükben később csak „nagy oroszországi háborúként” megmaradt második világháború 1942–1943-as éveit. E háború emlékei napjainkig élnek. Résztvevői közül még ezek és ezek vannak közöttünk. Sokan olyanok, akik a harcok szünetében naplót vezettek, feljegyzéseket készítettek. A helyszínen rögzítették benyomásaikat. Voltak közöttük tábornokok és tiszték, honvédek és tisztések, munkaszolgálatosok és tiszthelyettesek. E korabeli naplók, feljegyzések közül sok eltűnt, megsemmisült az idők folyamán. Számos azonban megmaradt. Hosszú évekig rejtve, mások elől titkolva, hiszen nem biztos, hogy gazdájuknak „dicsőséget” hoztak volna, ha kiderül, hogy az megjárta Oroszországot és le is írta amit látott, tapasztalt.

Molnár András most négy ilyen rövid naplót választott ki. Szerzőik kivétel nélkül ott voltak a Donnál, a 9. könnyű hadosztály alakulataiban harcoltak hosszú hónapokon át. A négy naplóíró – Dervolics László hat elemi végzett földműves, tüzér szakaszvezető, Németh József ugyancsak hat elemi végzett „városgazdálkodásnál működő munkás”, gyalogos tizedes, Nyíri Zoltán Ludovikát végzett hadnagy, Sípos Béla földműves, szakaszvezető – jóvoltából a helyszínen tapasztalt, azonnal rögzített benyomásaikat olvashatjuk. Megismerkedhetünk a kivonulás körülményeivel, a fárasztó és hosszú út érdekességeivel, a harcokkal és a mindennapok eseményeivel. Természetesen mindenki úgy és azt rögzítette a naplójában, ami a számára érdekes, illetve meghatározó volt.

A naplók szerzői feljegyzéseikben nem szépítgetnek, nem túloznak. Tollukat nem vezeti

gyűlölet és elfogultság. Egyszerűen regisztrálják a megtörténteket, a halált, az ellenséges támadást, a posta beérkezését, a kártyapartikat, örömöket és bánatot.

A korabeli feljegyzésekből kitűnik, hogy szerzőik távol a hazától is úgy érezték, kötelességüket teljesítik, esküjükhöz híven cselekszenek. Nem vizsgálták a háború értelmét, de kritikusan szemlélték fegyvertársaikat, a németeket. Szomorúan jegyezték fel azoknak 1943 januári bajtársiatlan viselkedését, ellenszenves magatartását is. Ennek ellenére a kötelességteljesítés, az eskü a többség számára szent volt. Igazolhatja ezt Nyíri Zoltán hadnagynak 1942. szeptember 20-ai naplóbejegyzése is: „Hajnali négykor Ferivel együtt meglógtam innét (a kórházból, ahol mint sebesülés utáni beteg lábadozott – Sz. S.) vissza a vonalra! Ferinek jobb tetszett itt, de elvégre azért legény, hogy jöjjön.”

A kötelességteljesítést szentnek tartó, esküjükhöz hű katonák hosszú évtizedekig megaláztott, megvetett emberek lehettek csak. Az „új társadalom” értékítélete őket a kitagadottak, megtagadottak közé sorolta. Számukra csak jelzők maradtak: fasiszták, rablók, a kommunizmus ellenségei. Halottaik elsíratása, emléküik ápolása még megtűrt cselekedet sem lehetett évtizedeken keresztül. A halott tízezrek emlékét a családok, barátok, bajtársak és a korabeli feljegyzések örökítették meg. Emlékmű, sírkereszt nem sokuknak jutott. Mire változott a világ, sokan eltávoztak már közülük. Ezek és ezek nem érhették meg, hogy egyszer is embernek, hősöknek nevezzék őket, hogy ima és harangszó szóljon halottaikért.

Ötven esztendővel a Don menti, tragikus kimenetelű harcok után egyre másra jelennek meg kisebb-nagyobb terjedelmű munkák, amelyek emléket állítanak a harcolóknak, bemutatják életüket, sorsukat. Ilyen kötet a jelenlegi könyv is. Szabó Péter értő és kellően alapos bevezetője és jegyzetei elhelyezik a közreadott naplókát a nagyobb összefüggések között. A kötethez készített vázlatok és korabeli fotók élénk rajzolják azt a tájat ahol ezek és ezek áldozták az életüket.

A magyar 2. hadsereg története még nem írtott meg. A történészek, hadtörténészek sokat, de mégis keveset írtak róla. Nem valószínű, hogy a közeljövőben változna ez a helyzet. Mit várhat, miben reménykedhet ebben az esetben a recenzens? Talán abban, hogy sokan és sok helyütt követik a zalaegerszegi példát és ha másként nem, akkor korabeli naplók, feljegyzések közreadásával hozzák közelebb hozzánk

nagyapáink, apáink mindennapi történelmét. Ami akkor nekik a jelen volt, az ma nekünk már a múlt. Annak ismerete nélkül azonban nem igazodhatunk el a mában. Ha csak ennyi eredménye is van az egyes könyveknek, akkor már megérte elkészíteni azokat!

Szakály Sándor

JOACHIM GILLER—HUBERT MADER—CHRISTINA SEIDL

WO SIND SIE GEBLIEBEN...? Kriegsdenkmäler und gefallenenehrung in Österreich

Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums in Wien, Nr. 12

(Österreichischer Bundesverlag, Wien, 1992. 208 o.)

A megújuló magyar társadalom megkülönböztetett figyelemmel fordul évtizedekig említetlenül hagyott, sőt egyenesen elhallgatott háborús hőseinek és áldozatainak emléke felé. Éppen ezért feltétlenül példaértékűnek kell tekintenünk ezt a hadtörténeti irodalomban ritkaságszámba menő osztrák tudományos feldolgozást, amely egyrészt történelmi folyamatában vizsgálja és az ókortól napjainkig ábrázolja a harcban esettek emlékének ápolását, másrészt pedig számba veszi ennek látható szimbólumait, a háborús emlékműveket.

A szerzők abból az alapállásból közelítik meg témájukat, hogy akár győztes, akár vesztes háború hőseinek és áldozatainak emlékééről van szó, a jelennek a múltra vonatkozó és a jövőnek szóló üzeneteként, a háborús emlékművek minden esetben visszatükrözik, nemcsak az emlékezők ideológiai-vallási beállítottságát, hanem az emlékezők korának társadalmi, politikai, katonai viszonyait is. Ez a körülmény a szerzők nézete szerint meghatározza azt is, hogy későbbi korok milyen viszonyba kerülnek az örökölt háborús emlékművekkel, hogyan reagálnak az ily módon kifejezett üzenetekre.

Az óriási anyaggazdagságra tekintettel az elesett katonák emlékét ugyancsak megőrkítő síremlékeket a szerzők nem tudták bevonni út-törő feldolgozásukba, ugyanis kényszerűen eltekintettek attól, hogy általában minden emlékművet tekintetbe vegyenek, amely hősökre, vagy áldozatokra vonatkozó üzenetet hordoz, meg

kellett elégedniük azzal az ugyancsak óriási vállalkozással, hogy a 12 300 ausztriai településen felállított háborús emlékművekkel foglalkozhassanak. A statisztikai adatlapok alapján feldolgozott anyag történelmi, művészettörténeti és szociológiai vizsgálatának összegezése a jelen mű. Az összegzésből talán csak a szociológiai vizsgálatot szükséges megmagyarázni. E tekintetben a szerzők azt vizsgálták, hogy az egyes helyi háborús emlékművekhez miként viszonyul a mai ottani lakosság.

A történelmi áttekintő rész a XVIII. századot megelőző időre csak röviden utal, miközben felidézi az ókori görög és római, valamint a koraközépkori germán hőstisztelet tárgyi megnyilatkozásait, ezeknek a kereszténységgel való háttérbe szorulását, majd a kereszties háborúkkal való újra feltűnését, egyelőre magányos síremlékek és emlékkápolnák formájában. Kiemelik a szerzők, hogy ezek a reneszánszsal támadtak újra fel az ókori diadalívek és más győzelmi emlékművek utánzásaként, ám még mindig csak uralkodóknak, neves hadvezéreknek a dicsőségére állítva. Az elesett egyszerű katonák és polgári áldozatok emlékének megőrzésére még az európai abszolút uralkodók állandó hadseregének megszületését követően, a XVII. század második felétől kezdődően sem került sor, ahogyan a következő fejezet bizonyítja. Az első, nem egyes történelmi személyiségeknek, hanem jeles hadieseményeknek emléket állító